

SZAKDOLGOZAT

Szabó Bálint Richárd
Tanító szak

Kaposvár

2023

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Kaposvári Campus

Tanító Szak

NEVETÉS A OLVASÁSÓRÁN

Belső konzulens:

Dr. Vörös Klára Ilona

Egyetemi docens

Készítette:

Szabó Bálint Richárd

TZD97A

Nappali tagozat

Intézet/Tanszék:

Neveléstudományi Intézet

Anyanyelvi és Gyermek kultúra Tanszék

2023

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	1
1. Bevezetés	2
1.1. A téma jelentősége	2
1.2. A kérdéskör szakirodalmi áttekintése	2
1.2.1. A forráselemzés	5
1.3. A dolgozat szerkezeti bemutatása	5
2. A humor és a nevetés fontossága	6
2.1. A nevetés fiziológiai és mentális hatásai	7
3. A nyelvi humor	10
3.1. A viccek működése	11
3.2. Humor az irodalomban	12
4. Gyermeklét és nevetés: a gyermeki humor	16
4.1. A humor jelenléte a pedagógiai innovációkban	17
4.2. A humor tanulást segítő szerepe	18
4.2.1. Tanulási motiváció és humor	19
5. Humor alkalmazása olvasásórán	21
5.1. Humor alkalmazása más tanórákon	24
6. Kutatási kérdések és megválaszolásuk	26
6.1. A kutatási kérdések megválaszolása	26
6.2. Az eredmények összefoglalása	29
7. Összegzés	31
Felhasznált irodalom	33

1. Bevezetés

1.1. A téma jelentősége

Életünk során sok mindent átélünk, de a jókedv mindig fontos helyet foglal el mindennapjainkban. Számomra is kiemelkedően fontos, hogy jókedvű legyek, és ezt szeretném átadni a gyerekeknek is az óráimon. Rengeteg tapasztalatom van abban, hogy egy érdekes és szórakoztató órát hogyan lehet összeállítani: ha a tanár jól érzi magát, akkor a gyerekek is jobban érzik magukat, és ezáltal könnyebben felveszik az óra anyagát. Éppen ezért, gyakran használom pedagógiai eszközként a humort, vicceket osztok meg velük annak érdekében, hogy felkeltsem az érdeklődésüket. Az eddigi tapasztalataim azt mutatják, hogy a humor segítségével a gyerekeknek sikerül kicsit kizökkenni az unalmas, szárazabb témákból, és energikusabbá, motiváltabbá válnak. Szeretnék olyan tanár lenni, aki mindig érdekes órát tart, és a humort mint motiváló erőt felhasználja, hogy a gyerekek jól érezzék magukat és még jobban érdekelje őket az óra anyaga. Dolgozatomban azt vizsgálom, hogy a humort, mint pedagógiai eszközt hogyan, és milyen módszerekkel hasznosíthatják a tanórákon a pedagógusok. Annak járok utána, hogy milyen kiaknázandó lehetőségeket rejt, valamint milyen pozitív hatások következhetnek abból, ha egy pedagógus tudatosan használja a humort mint motiváló erőt a tanórákon. A témát a következő okokból tartom aktuálisnak: a dolgozatban számos tanulmányt idézek a nevetés kedvező élettani hatásaival kapcsolatban, illetve az intelligencia és a humor összefüggéséről – mégis egészen a közelmúltig az oktatási intézmények tanárképe nem engedte meg a humort az iskolákban. Mivel most ez a kép is átalakulóban van, ezért időszerűnek tartom a nevetés és a humor alkalmazási lehetőségeinek és jótékony hatásának újbóli összefoglalását.

1.2. A kérdéskör szakirodalmi áttekintése

Dolgozatom forráselemzésen alapuló dolgozat. Ebben a fejezetben azt mutatom be, hogy az egyes fejezetek megírásakor melyek voltak azok a szakirodalmak, amikre támaszkodtam, azonban ezek részletes bemutatása és elemzése organikusan, mindig a vonatkozó fejezetekben történik. Az egyes művek pontos adatait a Felhasznált irodalomban sorolom fel, itt a művek címét és szerzőjét ismertetem, aszerint csoportosítva, hogy a dolgozaton belül melyik témakörnél kerültek elemzésre.

Hol található a dolgozatban	Szerző/cím	Hivatkozott tartalom
-----------------------------	------------	----------------------

A nevetés fiziológiai és mentális hatásai	Burgdorf és mtsai: The neurobiology of positive emotions	A nevetés biológiai hatásmechanizmusa
A nevetés fiziológiai és mentális hatásai	Kállai és mtsai: Vitalitásgenerátorok. Szubjektív jóllétérzésünk és egészséggondozásunk természetes eszközei	A nevetés kedvező élettani hatásai
A nevetés fiziológiai és mentális hatásai	Gibson.: Laughing Is Good for Your Mind and Your Body, Here's What the Research Shows	A nevetés kedvező élettani hatásai
A nevetés fiziológiai és mentális hatásai	Hoicka és mtsai: The Early Humor Survey (EHS): A reliable parent-report measure of humor development for 1- to 47-month-olds	A nevetés okai az újszülött és kétéves korosztály között
A nyelvi humor	Arisztotelész: Poétika	A komédia irodalmi definíciója
A nyelvi humor	Erőss László: A pesti vicc	Referenciapont a viccek kulturális és időbeli dimenziójához
A nyelvi humor	Freud: A vicc és viszonya a tudattalanhoz	Referenciapont a viccek kulturális és időbeli dimenziójához

A nyelvi humor	Leigh-Howarth: The Curious And Precarious Life Of A Medieval Jester	Referencia a középkori és ókori udvari bolondokról
A nyelvi humor	Müller P.: A groteszk dramaturgiája	A groteszk definíciója
A nyelvi humor	Séra: A nevetés és a humor pszichológiája.	A vicc pszichológiája, a csattanó hatásmechanizmusa
A nyelvi humor	Freud: A humor	A humor definiálásának egy módja
A nyelvi humor	Margócsy István: A humor a magyar irodalomban	A humor marginalizálása a magyar szépirodalmi kánonban
Gyermeklét és nevetés: a gyermeki humor	Lovász: Legyen vicces! Legyen vicces? Humor a kortárs gyerekirodalomban	A gyermekirodalom nyelvezete, humora és kapcsolata az irodalom és olvasásórakkal
Gyermeklét és nevetés: a gyermeki humor	Bóra Ferenc: A humor jelenléte a második osztályos olvasókönyvben	A humor használata a tanórákon
Gyermeklét és nevetés: a gyermeki humor	Pap János: Puer ridens. Humor az iskolában	A humor jelenléte az iskolában
Gyermeklét és nevetés: a gyermeki humor	Gedeon: Gondolatok a humor szerepéről a nyelvtanításban	A nyelvi humor felhasználása a magyar, mint idegen nyelv tanítása közben
Gyermeklét és nevetés: a gyermeki humor	Csepela: "Örömtestnevelés?"	Az iskolai testnevelés fontossága, lényege

1.2.1. A forráselemzés

A Nevetés az olvasásórán c. szakdolgozatomat forráselemzésen alapuló szakdolgozatként készítettem el. Ennek a legfőbb oka az volt, hogy a dolgozat megírásakor azt a célt tűztem ki, hogy összegyűjtssem és bemutassam azokat a szakirodalmakat, amiknek ismeretéből logikusan következik a humor és a nevetés bevezetése az oktatásba. Ezért a dolgozat vizsgálati fejezetében az általam használt forrásokat fogom felhasználni ahhoz, hogy megválaszoljam azokat a kérdéseket, amiket a nevetés és humor alkalmazásával kapcsolatban korábban megfogalmaztam.

1.3. A dolgozat szerkezeti bemutatása

Szakdolgozatomban először bemutatom a nevetés élettani, szociális és kognitív hatásait, kedvező tulajdonságait. Ezután bemutatom a humor szociokulturális vonatkozásait: röviden ismertetem a humor történetét, és külön kitérek a nyelvi humorra, azon belül is a viccek működésére és a humor irodalmi megközelítésére. Ebben a két fejezetben bőven illusztrálom, hogy élettani és kulturális szempontból miért annyira fontos a humor, úgyhogy szűkítem a dolgozat fókuszát az általános iskolás korosztályra: bemutatom a gyermeki humort, a gyermeki motivációt, és összefüggést igyekszem találni a kettő között. Ezek után a dolgozat következő lépése, hogy az eddigi információkat elhelyezem a közegben, ahol a humort használni fogom: leírom, hogy a humornak és a nevetésnek milyen szerepe lehet a pedagógiai innovációkban, hogy tudják a pedagógusok felhasználni az óráikon mint motivációs vagy oktatási eszközt. Itt elsősorban az olvasásórára fókuszálok, aztán kitérek más tanórákra is, ahol véleményem szerint hasznos lehet a humor beépítése az óratervbe. Így a dolgozat felépítése az általánostól a specifikus irányába halad, először az ismeretek gyűjtése történik, majd a meglévő ismeretek felhasználása, szintézisbe hozása.

Végül felteszem azokat a kutatási kérdéseket, amik a dolgozat írása előtt megfogalmazódtak bennem, összegzem az általam elemzett forrásokat és segítségükkel megválaszolom a kutatási kérdéseket. A dolgozat végén még egyszer, röviden összefoglalom a szakdolgozat kérdéseit és eredményeit, valamint kitérek azokra a kérdésekre és megfigyelésekre, amik esetleg a jövőben egy másik kutatás alapjai lehetnek.

2. *A humor és a nevetés fontossága*

Dolgozatom első fejezetében azt mutatom be, hogy a humor, az öröm és a nevetés milyen kedvező élettani hatással rendelkezik. Először bemutatom, hogy maga a “humor” szó miből ered, utána ismertetem, hogy a tudomány jelenlegi állása szerint a nevetés és a jókedv milyen hatással van az emberi szervezetre.

Általánosan elfogadott állítás az, hogy az ember az egyetlen lény, amely képes a nevetésre.¹ A humor, a tréfa az emberi élet egyik sarkalatos eleme, ami nélkül – ahogy a vicc is tartja – lehet élni, csak minek. Az egyszerű szójátékoktól (faviccektől) és a durva, vulgáris tréfáktól az összetett, kulturális vagy közéleti ismereteket igénylő szellemességekig szinte végtelen variációban van jelen az életünkben. Ebből következik, hogy személyenként változó, hogy ki mit tart humorosnak - ebben életkor, tapasztalatok és feltehetően intelligencia szempontjából is eltérés mutatható ki.²

Maga a szó latin eredetű, és eredetileg “nedvet,” illetve “testnedvet” jelentett, azonban a humorról ebben a formában Hippokratész beszélt először, amikor leírta a négyféle temperamentumot. Hippokratész négyféle “humort” (nedvet) különített el az ember testében (vér, nyál, epe és fekete epe), ezekhez kapcsolta a négyféle alap temperamentumot (kolerikus, flegmatikus, szangvinikus és melankolikus). Ez alapján fogalmazta meg a négy humor elméletét, miszerint a legtöbb betegség forrása a testnedvek (humorok) arányának felborulása, a gyógy mód pedig ennek az elvesztett egyensúlynak a visszaszerzése.³ Ez alapján a szó idővel elnyerte a jó hangulat és a jó kedély kifejezését, hogy napjainkra a tréfa, és a derűtség szinonimája legyen. A jelentésváltozást a magyar nyelvben is követhetjük: humor szavunk először egy 1577-es orvosi könyvben jelent meg⁴, ekkor még szintén a “testnedv” jelentéssel. A szó többször is jelentésmódosuláson esett át: 1633-as előfordulásakor⁵ már “temperamentumot” illetve “kedvet” és “hangulatot,” a 18. században “derűs kedélyt, tréfálkozásra való hajlamot”⁶ jelentett. Ebből a jelentésből alakult ki aztán az, amit ma ismerünk, és ami a nevetéssel és a jókedvvel függ össze. Láthatjuk, hogy maga a “humor” szó

¹ Gibson, Janet M.: Laughing Is Good for Your Mind and Your Body, Here’s What the Research Shows. 2020. <https://neurosciencenews.com/laughter-physical-mental-psychology-17339/> (Utolsó letöltés: 2023.04.01)

² Uo.

³ Ókori lexikon I. Szerk.: Pecz Vilmos. Budapest: Franklin Társulat. 1902.

⁴ A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 2 H-Ó. Szerk.: Kiss Lajos. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

viszonylag messzire került eredeti jelentésétől – a vele szorosan összefüggő nevetés egészséghez köthető, jótékony élettani hatásai azonban jelzik, hogy mik voltak eredeti gyökerei.

2.1. A nevetés fiziológiai és mentális hatásai

A mosoly és a nevetés egy mélyen ösztönszerű emberi reakció az öröm kifejezésére, egyik alapérzelmünk, ami genetikailag kódolva van szinte minden emberben⁷. Az újszülött már a születése utáni első 24 órában képest a veleszületetten megjelenő érzelemkifejező arcmozgásokra – ezek közé tartozik a mosoly mimikai imitációja is. Ezek a mimikai imitációk ekkor még a felsőtest és az arc (a nyak, a fej, a szemek és a vállak) izomzatának megerősítését szolgálják⁸, később válnak az öröm kifejezésének kommunikációs eszközévé. Paul Ekman hét alapérzelmet különböztetett meg:⁹ öröm, szomorúság, félelem, harag, meglepődés, undor és megvetés. Ezekből kiindulva a pszichológia az érzelmeknek számos más árnyalatát, keverékét is megkülönbözteti, illetve az események megélését, az érzések kifejezésének módját, az árnyalatokat befolyásolja személyiségünk, neveltetésünk, szociokulturális környezetünk, a kiváltó inger, illetve számos más apróság. Ezzel együtt azonban vannak olyan univerzális jellemzők, amik az extrém kivételektől (sérülés, születési rendellenesség, fejlődési sajátosság) mindenkire jellemzőek. Mindenkinél jelen vannak különböző vitalitásgenerátorok¹⁰, azaz olyan képességek, amik hozzájárulnak ahhoz, hogy visszanyerjük vagy megőrizzük a mentális egyensúlyunkat – és ezzel életerőnket és vitalitásunkat. Számos dolog töltheti be a vitalitásgenerátor funkcióját, én most a dolgozatom szempontjából releváns nevetést és az örömet emelem ki.

Gyakran mondják, és feltehetően mindenki tapasztalta már, hogy a jókedv, a derű és a nevetés ragadós: ez a jelenség gyerekkortól jelen van, és első megnyilvánulásai az anya-gyermek érzelemkifejező interakciók. Ezek az interakciók részben szinkronizációt, részben érzelmi visszacsatolást jelentenek.¹¹ Kállai és munkatársai a nevetés ragályosságát is ezzel az érzelmi

⁷Vitalitásgenerátorok. Szubjektív jóllétérzésünk és egészséggondozásunk természetes eszközei. Kállai János, Varga József, Oláh Attila In.: Egészségpszichológia a gyakorlatban, . Budapest, Magyarország: Medicina Könyvkiadó. 2007. p. 239-273.

⁸Gibson, 2020 i.m. (Utolsó letöltés: 2023.04.01)

⁹Kállai János, Varga József, Oláh Attila, 2007: i.m.

¹⁰Uo.

¹¹Uo.

visszacsatolással magyarázzák. Robert Cialdini¹² az osztályteremben megjelenő “ragadós nevetést” az utánzásban rejlő biztonság érzetével magyarázza, ami szintén az érzelmi visszacsatolást, megerősítést jelenti.

A nevetés egyszerre biológiai és pszichés cselekvés: biológiai szempontból egy hangadással járó, szaggatott légzésforma, ahol a levegő ritmusos kiáramlása mozgásba hozza a hangszalagokat, többnyire valamilyen, többnyire egyénített magánhangzó kompozíciót alkotva.¹³ Kedvező élettani hatásainak kulcsa a légzésben van: a kilégzés elnyújtottsága szívritmus-csökkentő hatással bír, ezáltal hatékonyan oldja a szorongást. A test izmai működésbe lépnek, ami javítja a vérkeringést, csökkenti a stresszhormonok szintjét, javítja az immunrendszert.¹⁴ Gibson a korábban is idézett, 2020-as tanulmányában ugyanerre a következtetésre jutott: a nevetés a stressz egyfajta természetes ellenszere például azzal, hogy korlátozza a különböző hormonok – például a kortizol – felszabadulását, és segít szabályozni az agy szerotonin szintjét (ami nem mellesleg a legtöbb antidepresszáns hatásmechanizmusa is). A nevetés ezzel együtt az agy számos területét aktiválja:¹⁵ azokat a területeket, amit a motoros, érzelmi, kognitív és szociális ingerek feldolgozását irányítják. Még akkor is képes erre, ha mi magunk nem nevetünk, csupán megfigyelői vagyunk a nevetés aktusának. Akár nézzünk a nevetést, akár mi magunk műveljük, az agyunkban aktiválódik az izmokat irányító motoros kéreg, a homloklebény, ami az összefüggések megértéséért felel és a pozitív érzelmekért felelős limbikus rendszer. Ez erősíti az idegpályák kapcsolatát és segít az agynak összehangolni a különböző tevékenységeket.¹⁶

A nevetésnek azonban nem csak fizikai és biológiai hatása van: kognitív és társadalmi szempontból fontos megközelíteni. A nevetéssel mint kognitív vagy szociológiai jelenséggel foglalkozó kutatások nem térnek ki a téma etikai dimenziójára – azaz nem foglalkoznak azzal, hogy a nevetést kiváltó okon valóban “illik” nevetni vagy sem.¹⁷ Mivel a humor a legtöbb esetben a helyzet abszurdításának felismeréséből fakad, a “jó humorérzéknek” feltétele a szociális intelligencia és a jól működő memória.¹⁸ Az abszurd viselkedés önmagában még nem

¹² Burgdorf, Jeffrey., Panksepp, Jaak. (2006). The neurobiology of positive emotions. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 30, Bagdy Emőke 2007. p.173-187.

¹³ Bagdy Emőke 2007: i.m.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Gibson, 2020 i.m. (Utolsó letöltés: 2023.04.01)

¹⁶ Uo.

¹⁷ Bagdy Emőke 2007: i.m.

¹⁸ Gibson, 2020 i.m. (Utolsó letöltés: 2023.04.01)

vezet nevetéshez, ha az nincs feloldva valamilyen módon, többnyire valamilyen többletjelentéssel. Ha nem ismerjük ezt a kódot, nem értjük meg a viccet, ami azonban éppen ellenkezőleg, frusztrációhoz és stresszhez vezet. A kognitív mellett társadalmi és szociális szerepe is van a nevetésnek: Don Nilsen¹⁹ rámutat arra, hogy az emberek ritkán nevetnek hangosan, ha egyedül vannak. Ez nem jelenti azt, hogy csak akkor vagyunk boldogok, amikor másokkal lehetünk, sokkal inkább azt erősíti meg, hogy a hangos nevetésnek szociális és kommunikációs szerepe van: a csecsemőket hozza példának, akiknek nevetése az öröm külső jele mellett segít megerősíteni a korai kötődést a gyermek és gondozója között. A közös nevetés később is az összetartozás és az intimitás jele marad: az előadók gyakran azért akarják nevetésre bírni a közönségüket, hogy lelkiileg közelebb érezzék magukat hozzájuk.²⁰ Az együtt nevetés az érzelmek megosztásának egy módja, valamint egy olyan szociális aktus, amivel felmérhetjük, hogy a környezetünk mennyire vállal velünk közösséget.

Cialdini szerint az úgynevezett “ragadós nevetés” szociológiai szempontból a bizonytalansággal és a tanácstalansággal is összefüggésbe hozható²¹: elmélete szerint az emberek, ha nem biztosak abban, hogy miként kell viselkedni vagy reagálni egy adott szituációban, elkezdik utánozni a környezetük viselkedését, mert feltételezik, hogy az a társadalmilag helyes (azaz a biztonságos) viselkedési forma. Ha ezt összekötjük a nevetés korábban bemutatott pozitív élettani hatásaival, máris értjük, hogy miért mosolyodunk el akaratlanul is, amikor meghalljuk a tévéműsorok alá bevágott konzerv nevetést. Akarva-akaratlanul is csatlakozunk a nevetéshez, mert az agyunk automatikusan helyesnek tartja azt, ha csatlakozunk mások nevetéséhez. Ebből következik az is, hogy a mosoly és a nevetés nem csak szociális szempontból fontos, de kapcsolaterősítő szerepe van: ha valakire rámosolygok és ő visszamosolyog, akkor azzal megerősítettük egymást abban, hogy a viselkedésünk a másik számára elfogadható, sőt, kívánatos. Így a mosoly (és a nevetés) kommunikációs szerepet is betölt.

Dolgozatomnak ebben a fejezetében bemutattam, hogy milyen pozitív élettani hatásai vannak a nevetésnek. Azt azonban, hogy mi a humor, hogyan keletkezett és hogy lehet az, hogy nemzetenként és kultúránként eltérő, hogy az emberek mit tartanak humorosnak és mit nem (és itt nem kell szélsőségekre gondolni, elég csak felidézni a sokak számára nehezen fogyasztható angol humort) a következő fejezetben mutatom be.

¹⁹Gibson, 2020 i.m. (Utolsó letöltés: 2023.04.01)

²⁰Uo.

²¹ Bagdy Emőke 2007: i.m.

3. A nyelvi humor

A nevetés és a nevettetés az egyik legősibb cselekedetek közé tartozik. Az udvari bolondok mint nevettetők, fontos szereplői voltak a középkori udvaroknak: az uralkodó osztályra vonatkozó kritikát a humor és a paródia eszközeivel ők fogalmazhatták meg egyedül úgy, hogy nem kellett tartaniuk a következményektől.²² Arról, hogy az uralkodók a humor feszültségoldó hatását nem a középkorban élvezhették először, egy i.e. 2300 környékén íródott levél tanúskodik: ez az első fennmaradt írás, amiben udvari bolondot említene. A névtelen bolond Neferkere (vagy Neferkare) fáraó udvarában szolgált, ahol a levél szerint táncsal szórakoztatta az uralkodót.²³

A humor, ahogy azt korábban említettem, nagyon sokféle lehet: helyzetkomikum, vizuális humor (ide tartoznak a különböző karikatúrák), valamilyen fizikai vicc (például a cirkuszi bohócok előadásai, amiket aztán Charlie Chaplin járatott csúcsra némafilmjeivel) és a verbális, vagy nyelvi humor. Arisztotelész is beszél a komikumról Poétika²⁴ című, irodalmi szempontból meghatározó alapművéről: szerinte a komikum alapja a hiba. Gedeon (2018) kétféle komikumot különböztet meg: a helyzetből és a jellemből adódó komikumot. A helyzetkomikum során a szereplőt valamilyen külső behatás éri (klasszikus és elcsépzett példa, amikor a bohócnak tortát nyomnak az arcába), a jellemkomikum pedig valamilyen belső tulajdonságot figuráz ki (ide sorolhatók az ún. rendőr vagy szőke nős viccek). Freud két tanulmányban is foglalkozik a humorról és a viccekkel. Ezek közül a másodikban²⁵ egyfelől megállapítja, hogy a humor alapját vagy valamilyen fölény megléte, vagy valamilyen illetlen cselekedet adja, továbbá különbséget tesz a humor és a vicc között: utóbbi mindig valaki más felé irányul, míg előbbi saját magunk felé – ezt egyértelműen magasabb rendűnek tartja, mivel az érvelése szerint az önmagunkon való szórakozás képessége felemelő, nagyszerű és felszabadító – és a könnyed önkritika révén magasabb intellektuális képességeket feltételez, mint a másikon való tréfálgatás.

²²Leigh-Howarth, Jake: The Curious And Precarious Life Of A Medieval Jester. 2020. <https://members.ancient-origins.net/jester> (Utolsó letöltés: 2023.04.02)

²³Uo.

²⁴Arisztotelész: Poétika. 1997. Ford. Sarkady János és Rónafalvi Ödön, pontosítás Lautner Péter. Budapest, Kossuth Kiadó.

²⁵Freud, Sigmund: A humor (1927) In: Irodalmi szemle, 2013. 56.évf. 10.sz. o.n.

3.1. A viccek működése

A nyelvi humor mindenki által ismert és művelt formája a vicc. A vicc A magyar nyelv értelmező kéziszótára szerint olyan rövid, csattanóval végződő, neveltető kitalált történet, aminek a szerzője ismeretlen.²⁶ Rokoni műfaja az anekdota, amit az különböztet meg a vicctől, hogy általában hosszabb és valós szereplőkkel, megtörtént eseményekkel dolgozik. Előfordulhat, hogy az anekdota később viccé változik. A viccet először Freud próbálta meg leírni a pszichológia eszközeivel,²⁷ a pszichoanalízis eszközeit felhasználva. Szerinte a viccek hatásmechanizmusa a következő: az elhangzó viccbe valamilyen, a tudattalanba szorított (jellemzően szexuális) tartalom jelenik meg. A hallgató (nem feltétlenül tudatosan) felismeri, hogy ugyanez a tartalom a saját tudattalanjában is jelen van, és ez feszültséget kelt benne. A feszültség a csattanóval robbanásszerűen kioldódik, amikor a tartalom a tudattalanból visszakérül a tudatba.²⁸ Az esszét magyarul nehézkes őszinte élvezettel olvasni, ugyanis Freud bőséges példát hoz a viccekre – német szóviccek formájában, amiket komoly fordítói kihívás úgy lefordítani, hogy élvezetesebbek legyenek. Ebből is látszik, hogy a viccnek van egy kulturális dimenziója: ez nem csak abban nyilvánul meg, hogy az eltérő szociokulturális háttérrel rendelkező emberek mást tartanak viccesnek (ahogy azt korábban az érzelmi intelligencia, a társadalmi státusz és a humorérzék fejlettsége kapcsán bemutattam). Kimutatható²⁹ hogy az egyes nemzetek, kultúrák humorérzéke is eltérő: mást tartanak viccesnek a világ más és más pontjain. Így a viccek és a humor vizsgálata nem csak neurobiológiai és pszichológiai szempontból kutatható, a néprajztudomány számára is kutatási terep³⁰. Ugyanígy a viccnek nem csak földrajzi, de időbeli dimenziója is van: a 19. századi Bolond Miska hasábjain megjelenő viccek (élcsek) a maguk idejében rendkívül szórakoztatóak voltak, míg ma már jellemzően kultúrtörténeti érdekességeként kerülnek szóba, élvezetükhöz pedig történelmi vagy irodalmi előképzettség szükséges.³¹ Jellemző, hogy elnyomó politikai rendszerekben megszorodnak a rendszerellenes viccek – ennek pszichológiája hasonlít arra, ahogyan Freud³² leírta a

²⁶A magyar nyelv értelmező szótára, VII. kötet. Szerk: Bárczi Géza és Országh László. 1962. Budapest, Akadémia Kiadó.

²⁷Freud, Sigmund: A vicc és viszonya a tudattalanhoz. 1905 In: Sigmund Freud: Esszék. 1982. Gondolat Kiadó.

²⁸Uo.

²⁹ Gedeon Márta: Gondolatok a humor szerepéről a nyelvtanításban. 2018. é.n. <http://www.nyeomszsz.org/orszavak/pdf/GedeonMarta.pdf> (Utolsó letöltés: 2023.04.02)

³⁰Uo.

³¹ Erőss László: A pesti vicc. Budapest. Gondolat, 1982.

³²Freud, Sigmund, 1905 i.m.

működésüket: megfogalmaz valamit, amiről mindenki tud, de nem szabad kimondani. Ez a jelenség összefüggésbe hozható Gibson 2020-as esszéjének eredményeivel is: a nevetés feszültség- és stresszoldó hatása itt vegyül azzal, hogy a félelmünk tárgyát tesszük nevetségessé.

A vicc alapvetően szóbeli műfaj, sok esetben épít a hangzásra, a kiejtésre vagy a szöveg ritmusára (ez különösen a szóviccekre igaz). Minden vicc – még az egyszerű kérdés-felelet felépítésű is egy rendszert alkot. A csattanó elhangzásával pedig ez a rendszer sérül meg, mi pedig ráismerünk egy másik rendszerre és ez a ráismerés az, ami aztán kiváltja az örömet és a nevetést.³³ Ez a megközelítés és értelmezés nagyon hasonlít ahhoz, ahogyan az irodalomtudomány is értelmezi a szövegeket – tehát kijelenthetjük, hogy bár a vicc alapvetően szóbeli műfaj, a komikum és a humor nagyon közeli viszonyt ápol az irodalommal.

3.2. Humor az irodalomban

A humor megítélése az irodalomban meglehetősen mostoha. Margócsy István 2020-ban írt esszéjében³⁴ hívja fel a figyelmet arra, hogy míg a humorhoz és a jó humorú emberhez csupa kedvező, előnyös tulajdonságot társítunk, addig a klasszikus irodalmi műveltség panteonjába csak azokat a műveket vagyunk hajlandók beemelni, amiket kellően komolynak tartunk. Petőfit hozza példaként és a Helység kalapácsát: ez, és az ehhez hasonló művek (pl. Arany Jánostól a Nagyidai cigányok) csak azért kaphattak helyet a magyar irodalmi kánonban, mert sikerült egy olyan interpretációs olvasatot találni hozzájuk, ami “komollyá” tette őket: az idézett műveknek valamilyen nemzetépítő, társadalomkritikai vagy pedagógiai, esetleg propagandisztikus céljuk van – miközben a humoros művek kanonizációs stratégiája éppenséggel mellőz mindenfajta humort. Margócsy esszéjében hosszan sorolja a példákat a magyar irodalomból, amiket vagy mellőznek (például Széchenyi Nagy Szatíra című művét), vagy igyekeznek félreértelmezni (ide sorolhatóak Weöres Sándor szójátékokon alapuló versei, amiket gyerekversekként kategorizált a kánon, miközben maga az író sosem ápolta jó viszonyt a gyerekekkel). Ebből pedig következik, hogy a humornak nincs helye az irodalomban – ami azonban nem igaz. A humor szinte a kezdetektől jelen van, a különböző humoros irodalmi

³³Séra László: A nevetés és a humor pszichológiája. Budapest, Adakémiái Kiadó, 1983.

³⁴Margócsy István: A humor a magyar irodalomban. In: Kétezer, 2020. é.n. 7sz.

<https://ketezer.hu/2022/03/margocsy-istvan-humor-magyar-irodalomban/> (Utolsó letöltés: 2023.04.01)

művek értelmezése és az irodalmi kánonban való elhelyezése az, ami nehézkes. Az irodalmon belül a humornak számos műfaja van:

Komédia: A dráma műfajába tartozó irányzat, de megjelenik az irodalomban is. Elsősorban a komikumra épít, hősei karikírozva jelennek meg, átlagos vagy átlag alatti képességeiknek nincsenek tudatában, negatív tulajdonságaikat igyekeznek elrejteni vagy pozitívként fogják fel. A komédiák általában szerencsés kimenetelűek (különbön tragikomédiáról beszélünk), a cselekményt sokszor a vakszerencse vagy a véletlen mozdítja elő, mert a komédia célja nem a jellemfejlődés ábrázolása, hanem az értékvesztés nyilvánvalóvá tétele, valamint az igazság felszínre hozása (a nevetetés mellett).³⁵ Sokszor a *komédia* szinonimájaként használják a *vígjáték* kifejezést is – ezek alatt jellemzően színdarabokat vagy filmeket értünk, kevés az olyan regény, ami teljes egészében vígjátéknak tekinthető, és nem tartozik a komédia valamelyik, alább felsorolt alműfajába (legtöbbször a satíráéba vagy a paródiáéba).

Szatíra: Az egyik legrégebb óta létező humoros műfaj. Satírának tekintjük az ókomédiákat, aminek legkiemelkedőbb művelője Arisztophanész volt. Negyvennégy művéből tizenegy a mai napig fennmaradt. Gyakran parodizált közéleti személyiségeket vagy más, akkoriban közismert tragédiákat. Nem egyszer állatokat szerepeltetett emberi tulajdonságokkal, műveiben jellemzően a városállamot vagy a nagyobb közösségeket érintő kérdéseket mutatta be, ütköztette parodisztikus eszközökkel. A satirikus művek ehhez hasonlóan szintén valamilyen társadalmi színezetű problémát mutatnak be a humor eszközeivel, rámutatva az adott probléma vagy az arra adott reakciók visszásságaira³⁶. Szintén satirikus műnek tekinthető Servantes *Don Quijote*-ja, valamint Mark Twaintől a *Tom Sawyer* és a *Huckleberry Finn* (még ha ez utóbbi kettőt jellemzően gyerekkönyvként tartják számon).

Paródia: A satírára nagyon hasonlító műfaj, azonban míg az egy általános társadalmi jelenségre vagy korszakra reagál, addig a paródia konkrét műveket vagy műfajokat céloz meg. Ilyen Parti Nagy Lajos regénye, a *Test angyala*, amit Sárbogárdi Jolán néven jelentett meg, és az olcsó, puhafeledű romantikus ponyvákat hivatott parodizálni (olyan finomsággal, hogy szinte már stílustanulmányként is értelmezhető). Hazánk leghíresebb irodalmi parodistája Karinthy Frigyes volt, aki a 20. század elejének szinte minden ismertebb költőjét és azok verseit kiparodizálta Így írtok ti című kötetében (az viszont a sors humora vagy kegyetlensége, hogy Karinthy szinte minden műfajban alkotott, mégis az általa legkevésbé fontosnak tartott

³⁵Harang Péter: Irodalmi fogalmak. MEK. (é.n.) <https://mek.oszk.hu/01300/01371/01371.htm> (Utolsó letöltés: 2023.04.01)

³⁶U.o.

műveivel lett ismert). A paródia, az író szándékától függően lehet erősebb, túlzó (mint a korábban idézett Helység kalapácsa), vagy lehet egészen finom is (mint például Szerb Antaltól a Pendragon legenda).

Groteszk: A groteszk nem kizárólag irodalmi műfaj, a képzőművészetben is gyakran megjelenik. Ha a humor eszközeként használják, úgy a komikum egyszerre jelenik meg valamilyen visszataszító, logikátlan, vagy más módon elfogadhatatlan elemmel, így nem ritkán szorongást vált ki a befogadóból.³⁷ Örkény István novellái és más írásai jellegzetes példái a hazai groteszknek (öt van, hogy az abszurdhoz sorolják, azonban ő maga is groteszknek vallotta írásait, nem pedig abszurdnak).

Abszurd: Inkább színházi, mint irodalmi műfaj, a 20. század második feléből. A komikum a helyzet irrealitásából, a szereplők logikátlan viselkedéséből fakad, az egymás után következő jelenetek megkérdőjelezzik a befogadó világba vetett hitét, az így keletkező feszültség feloldásakor megjelenő humorba gyakran vegyül a groteszkhez hasonlóan a szorongás vagy a világtól való elidegenedés érzése. A kelet-európai abszurd irodalom jellegzetesen politikai, társadalomkritikai témákat dolgozott fel – ilyenek például Mrożek és Hrabal művei, a magyar irodalomban kiváló példa Schwajda György és *A rátóti legényanya* vagy a *“Csoda”* című regényei.

Nyelvi humor: Nyelvi humort, azaz a nyelvet, a nyelv ritmusát a humor eszközeként felhasználó irodalmi alkotások egyaránt lehetnek lírai vagy epikus művek). A nyelv játékosságát, ritmikuságát, áthallásait használja ki, jellemzően szinte lehetetlen egyik nyelvről a másikra átültetni. A hazai nyelvi humorra az epikában kiváló példák a korábban említett Weöres Sándor játékos versei mellett Romhányi versei például a Szamárfül című kötetből (ami, ha szigorúan vesszük, tekinthető Ezopus paródiának). Szintén a nyelvi humor példája Parti Nagy Lajos *A vak murmutér* című regénye (avagy szócikk gyűjteménye), ami mindenfajta narratív cselekmény nélkül gyönyörködik a nyelv és a szavak játékosságában.

A fenti felsorolásból több mű is kimaradt, ami erősen épít a humorra, azonban nem komédiának vagy vígjátéknak íródott: kiváló példa erre Váncsa Iván szakácskönyve, az *Ezeregy+ recept*, ami Krúdy Gyula hagyományait követve nosztalgizál két recept leírása között, összemossa a gasztronómiát a filozófiával, a kultúrtörténettel és a humorral. A humor szerepe a szakácskönyvben az, hogy fellazítsa a receptek szigorúságát és szárazságát, és átadja azt a hozzáállást, amit Váncsa ápol a főzéssel, az evéssel és az ivással kapcsolatban. Így a humor az

³⁷Müller Péter, P.: A groteszk dramaturgiája. Budapest : Magvető, 1990. p. 157.

Ezeregy+ recept esetében hangulatfestő eszközzé válik, és a könyv eléri, hogy olvasása közben közel azt az elégedettséget érezze a befogadó, mint evés után. Umberto Eco *A rózsza neve* című regényében a humor és a nevetés fontos, metafizikai szereplővé válik azzal, hogy a gyilkosságok kiindulópontja Arisztotelész (a valóságban feltehetően sosem létezett) Komédia című értekezése és a nevetés köré szőtt egyházfilozófiai vita lesz. A rendszerváltás előtti Magyarországon (és a többi, az akkori szovjet-blokkhoz tartozó országban) a humor az ellenállás eszközévé válik: nem csak az irodalomban, de a film- és animáció művészetben nem egyszer az irónia és a szarkazmus eszközeivel játsszák ki a cenzorokat, hogy a rendszert kritizáló művek megjelenhessenek. Erre kiváló példa a korábban idézett Schwajda György által írt *“Csoda”*, ami kifejezetten direkt eszközökkel mutatja be a Kádár-kor legtöbb abszurditását. A humor épp olyan nélkülözhetetlen és sokszínű eleme az irodalomnak, mint a való életnek. Megjelenik az irodalmi kánonban elfogadott, “komoly” művek között és az olcsó, puhafedeles szórakoztató irodalomban is. Az ebben a fejezetben bemutatott művek alapján megállapítom, hogy minden epikus és lírai műfajban van létjogosultsága, azonban a humor mennyisége és jellege már a műtől függ. Margócsy kritikájának³⁸ is igazat kell, hogy adjak: sok esetben átsiklunk nagyszerű irodalmi művek humorán, mert túl komolyan vesszük őket, vagy eleve nem veszünk a kezünkbe egy könyvet, mert nem tartjuk elég komolynak. Azonban a dolgozat korábbi fejezetéből kiindulva a humor és a nevetés hozzátartozik fizikai és mentális jólétünkhöz, és minél fejlettebb a humorérzékünk, feltehetően annál magasabb az érzelmi intelligenciánk is.³⁹

³⁸Margócsy István: 2020.i.m.

³⁹Gibson, 2020 i.m. (Utolsó letöltés: 2023.04.01)

4. Gyermeklét és nevetés: a gyermeki humor

Ahogy azt dolgozatom első fejezetében is bemutattam, az újszülött már a születés utáni 24 órában képes arra, hogy mosolyogjon – ez még nem valódi, hanem imitált mosoly, aminek elsősorban az izmok mozgásához van köze.⁴⁰ Egy nemrég végzett kutatás szerint⁴¹ a szülők hetvenöt százaléka mondta azt a gyermekére, hogy egy hónapos kora előtt már nevetett (ez az arány a gyermekek egy éves korára csaknem száz százalék lett). A szülők szintén csaknem száz százaléka arról számolt be, hogy a csecsemők nyolc hónapos korukra értékelték a szülők vicceit (azaz a csiklandozást, a grimaszolást és a “kukucs” játékot). Valamivel később (a gyerekek ötven százaléka egy éves kora körül, a többiek később) kezdik el maguk is alkalmazni a humort. Ez szintén grimaszolást, képtelenségek kimondását valamint a kergetőzést jelenti. A kutatást hétszáz 0-4 éves, angolszász országban élő gyermek szüleinek bevonásával készítették, és a fent bemutatott eredmények megerősítették azokat a téziseket, amik szerint a gyermeki humor fejlődése összefügg a motoros, szociális és nyelvi készségek fejlődésével. Lovász Andrea *Legyen vicces? Legyen vicces! Humor a kortárs gyerekirodalomban*⁴² című esszéjében tételesen végigveszi, hogy másfél éves kortól nagyjából hat éves korig hogyan változik a gyermekek verbális humorérzéke: a másfél évesek még azt találják viccesnek, ha valaki nem rendeltetésszerűen használ egy tárgyat, a három-négy évesek már maguk alkotnak vicceket azzal, hogy szándékosan rosszul nevezik meg az egyes tárgyak tulajdonságait. Nagyjából hét éves korra a gyerekek már képesek értelmezni a kétértelmű szavakban rejlő humor lehetőségét, a logikai törések humorát vagy az abszurd jelenlétét. Azt gondolnánk, hogy a kisiskolás gyerekeknek korai az abszurd vagy a paródia műfaja, de Lovász esszéjéből az derül ki, hogy erre a korra képesek értelmezni – és értékelni – a humor legtöbb formáját, és csak az a fajta humor nem javasolt a számukra, ami szorongást vagy félelmet kelthet bennük (ilyenek a fekete humor és a groteszk).

Lovász ugyanebben a tanulmányban kitér még a gyermekirodalom humorára és arra az általa paradoxonnak nevezett jelenségre, miszerint a gyerekirodalom az egyetlen, amit szinte kizárólag egy társadalmi réteg készít egy másik számára (azaz felnőttek írják gyerekeknek). A

⁴⁰ Gibson, 2020 i.m. (Utolsó letöltés: 2023.04.01)

⁴¹ Hoicka, Elena; Soy Telli, Burcu; Prouten, Eloise; Leckie, George; Browne, William J.; Mireault, Gina és Fox, Claire: The Early Humor Survey (EHS): A reliable parent-report measure of humor development for 1- to 47-month-olds. In: Behavior Research Methods. 54.évf. 2.sz. <https://doi.org/10.3758/s13428-021-01704-4> (Utolsó letöltés: 2023.04.02)

⁴² Lovász Andrea: Legyen vicces! Legyen vicces? Humor a kortárs gyerekirodalomban. In: Könyv és nevelés, 2018. 20. évf. 3.sz. p.37-50.

gyermekirodalom humorát hiteltelennek tartja abban az esetben, ha azt csak és kizárólag a gyermekkorú olvasók tartják humorosnak. Álságos, leereszkedő gesztusnak nevezi ezt, amit a felnőtt író tesz a gyerek olvasó felé, és amivel ahelyett, hogy partneri viszonyba emelné, szándékosan rögzíti azon az értelmezési szinten, ahol a gyermek éppen van.⁴³ Az esetleges felnőtt olvasó is érzi a szövegben ugyanezt a lenézést, ráadásul számára még csak nem is adekvát a humor forrása, így a felnőttek számára abszolút élvezhetetlenné válik a mű fogyasztása, ami indokolatlanul szeparálja a gyermekirodalmat az irodalom többi területétől.⁴⁴ Lovász ugyanígy elítéli azt, amikor a szerző humor címszó alatt kizárólag felnőttek számára értelmezhető utalásokat helyez el a szövegben: itt meglátása szerint a humort a kirekesztés eszközeként használják. Ez alapján pedig kijelenti, hogy a gyermekirodalomban olyan, univerzális humornak kell szerepelnie, ami minden korosztály számára érthető és élvezhető, függetlenül attól, hogy az olvasó éppen milyen életkorban, és a fejlődés melyik szakaszában van.

Lovász megfogalmaz egy verbális axiómát is: “a humor a gyerekirodalom komolyításának eszköze”⁴⁵. Megállapítja, hogy a kortárs gyerekkönyvekben a felnőtteknek szánt irodalomra jellemző humorformák jelentek meg (szatíra, abszurd, irónia), és ezek értelmezése a meglévő olvasási kompetenciák mozgósítását és fejlesztését követelik meg az olvasóktól. Így a gyermekirodalom humora a mentális fejlődés egyik eszközévé válik.

4.1. A humor jelenléte a pedagógiai innovációkban

A humort egészen sokáig nem tartották összeegyeztethetőnek a pedagógiával.⁴⁶ Ennek fő oka az lehetett, hogy a pedagógusok úgy gondolták, hogy a nevetés és a tréfálkozás rombolja a tanár tekintélyét, és ezzel csökkenti a tanulás hatékonyságát. A humor sokáig nem jelenhetett meg egy oktatási intézményben, amikor azonban ez mégis megtörtént, humoros szövegek formájában, akkor a pedagógusok ugyanolyan eszközként tekintettek rá, mint magára az irodalomra: egy hordozófelületként, ami más kompetenciák (olvasástechnika, történelem, etika, szociális tartalmak, stb.) elsajátításához használható⁴⁷. A szövegek szemléltető eszközök voltak, nem volt funkciójuk, hogy humorosak is legyenek. Lovász esszéjében megállapítja,

⁴³Lovász Andrea, 2018: i.m.

⁴⁴Uo.

⁴⁵Uo. p.39.

⁴⁶Uo.

⁴⁷Uo.

hogy a humorhoz elengedhetetlen a partneri viszony jelenléte – ez azonban nem fér össze az autoriter nevelés eszköztárával, ami partnerek helyett irányítóra és irányítottakra osztja a pedagógus és a diákok együttesét. A humort a lázadás és a szabályok megszegésének eszközeként nevezi meg, olyan fogalomként, ami nem ellenőrizhető és nem illeszkedik semmilyen ideológiába, mert a lényege a szembefordulásban rejlik. Miközben az autoriter oktatási rendszer igyekezett minél inkább kigyomláni a humort az oktatásból, kutatások igazolták, hogy a diákok a jó pedagógus egyik legfontosabb tulajdonságának a jó humort tartják⁴⁸. A mostani oktatási stratégiákban változni látszik ez a tendencia: a pedagógiai innovációk releváns eszköznek tekintik a humor és a nevetés használatát az órákon. Pap János azzal kezdi iskolai humorról szóló cikkét,⁴⁹ hogy Kassner 2002-es tanulmányát idézi: e szerint számos korábbi kutatás támasztotta alá azt a tézist, miszerint a humornak helye van az oktatásban, azonban a didaktikában mindez még nem tudott megvalósulni. Ahhoz, hogy a humor órai alkalmazásához való hozzáállás napjainkra a teljes elutasítástól az elméleti írások megjelenéséig megváltozzon, a pedagógiai szemléletnek is változnia kellett.⁵⁰ Amikor azonban ez a szemléletváltás végbement (ez Lovász szerint nagyjából egy időben történt azzal, amikor hazánkban megjelentek az első antiautoriter gyerekkönyvek – pl. Harisnyás Pippi), a didaktikus és pedagógizáló funkciótól felszabadult szövegek elkezdtek reflektálni saját meghaladott pedagógiai tartalmukra. Ez együtt járt a gyermekkép megváltozásával is, aminek egyik hozadéka volt csak, hogy a gyermekek egyenrangú partnerek lettek a nekik szóló irodalomban.

4.2. A humor tanulást segítő szerepe

A pozitív pszichológia kutatói kimutatták, hogy a nevetés, az öröm és a boldogság növelik a rugalmasságot és fokozzák a kreatív gondolkodást, növelik a szubjektív jólétet és az élettel való elégedettséget.⁵¹ Aki képes humorral, nevetve élni, jobban megbecsüli az életét, és konstruktívan tekint az átélt nehézségekre. Gibson 2020-as tanulmányában idéz egy kutatást, amiben kimutatták, hogy azoknál az embereknél, akik általánosan többet nevettek, alacsonyabb volt az észlelt stressz szint. A humort és a nevetést terápiás eszközként használják például egyes munkahelyeken, azzal a céllal, hogy kiépítsék a munkatársak egymás felé érzett bizalmát és biztonságérzetét – ezáltal növeljék a dolgozók általános jó közérzetét és ezzel együtt az

⁴⁸ Gedeon Márta, 2018. i.m.

⁴⁹ Pap János: Puer ridens. Humor az iskolában. In: Új Pedagógiai Szemle, 56. évf. 5.sz. (2006) p. 25-34.

⁵⁰ Lovász Andrea, 2018: i.m.

⁵¹ Gibson, 2020 i.m. (Utolsó letöltés: 2023.04.01)

elvégzett munka hatékonyságát.⁵² Gibson idéz olyan technikákat (pl. nevető joga, nevetéssel kapcsolatos házifeladatok – vagy ahogy ő nevezi, házi játékok), amik kifejezetten az egyén jó közérzetének felépítését és megtartását célozzák. Ezzel együtt is alig feltérképezett és kutatandó terület a humor felhasználása és érvényesítése az oktatáson belül. Papp tanulmánya részletesen elemzi a humor és az iskola kapcsolatát;⁵³ a diákhumor véleménye szerint a tanulók és a pedagógusok alá-fölé rendelt viszonyából adódik - okfejtése rímél arra a korábbi megállapításomra, miszerint a humort meghatározza a közege, illetve hogy a viccek gyakran táplálkoznak az autoritás ki nem mondható hibáiból, így egyfajta ártalmatlan feszültségevezető szelepként működnek. Erről a “szelep” funkcióról Papp is beszél, ő a diákok önvédelmének nevezi azt, amikor viccet csinálnak a pedagógusból. Ezt természetes folyamatnak tekinti, amivel teljes mértékig egyetértek. Meglátása szerint kulcsfontosságú ilyenkor, hogy a pedagógus hogyan reagál a személyét ért viccekre, mert a tanulók meg fogják próbálni a humor eszközeivel kikezdeni a pedagógus tekintélyét. A pedagógus fontos feladata, hogy mederben tartsa és szabályozza az elburjánzó diákhumort, ugyanakkor az is fontos, hogy tudomásul vegye: pozíciójából adódóan valóban komolysága valóban a komikum forrása.⁵⁴ Az elharapódzó jókedv kordában tartására Papp megoldási stratégiákat is javasol, bár inkább arra tesz javaslatokat, hogy mit ne tegyen a pedagógus: amit mindenképpen el kell kerülni, az, hogy a pedagógus megsértődjön. Szintén rossz stratégia, ha elkezd gúnyolni vagy sértegetni a tanulókat. A viccek ignorálása még mindig nem a kívánatos magatartás, de ha a pedagógus nem tud mit kezdeni a helyzettel, ez a fajta struccpolitika még mindig bevethető. Papp szerint - és ezzel magam is egyetértek - a legjobb, amit a pedagógus tehet az, ha a diákot a “saját fegyverével” győzi le: a humorra szintén humorral reagál, és a verbális csatának a lehető legpozitívabb kimenetele az ha diák megérti: tiszteletlen volt, valami olyat tett, aminek nincs helye egy tanórán. Mindezt azonban empátiával, pozitív humorral kell tenni, a diákokat nem megalázva.

4.2.1. Tanulási motiváció és humor

Ahogy azt a fejezet elején bemutatam, az irodalom (és az itt-ott megjelenő humor) sokáig kizárólag hordozófelületként szolgált a pedagógusok szemében, ahhoz, hogy más műveltségi területeket megtanítsanak a gyerekeknek.⁵⁵ A humor akkor kapott először szerepet, amikor a

⁵² Gibson, 2020 i.m. (Utolsó letöltés: 2023.04.01)

⁵³ Pap János, 2006: i.m.

⁵⁴ Uo., idézi Bergsont

⁵⁵ Lovász Andrea, 2018: i.m.

pedagógusok rájöttek, hogy a humoros szövegeknek motiváló ereje van: Lovász Nényei Pál: *Az irodalom visszavág* tankönyveit hozza fel (elrettentő) példának erre a szemléletre⁵⁶. Azért tartja elrettentőnek és nem követendőnek a példát, mert Nényei a humort semmi másra nem használja azon túl, hogy fenntartsa a figyelmet az egyébként változatlanul elavultnak minősített pedagógiai célok elérésére. Lovász ezzel szemben azt vallja, hogy a humor akkor van jelen hatékonyan egy tanórán, ha az együtt jár a játékossággal, a tanár-diák dinamika partnerségével, és a pedagógiai célok megváltozásával. A humor akkor igazán hatékony motivációs erő, ha nem csak a pedagógus felől áramlik a diákok felé, hanem ők is teret kapnak a saját humoruk kifejezésére, és a pedagógus (a gyermekirodalom könyvek íróihoz hasonlóan) nem megpróbál "lealacsonyodni a diákok szintjére", hanem olyan humorral operál, ami számára is élvezetes, és amihez az osztály valamennyi tagja képes kapcsolódni.

Papp János megállapítja, hogy a humornak nagyon fontos szerepe van az oktatásban, elsősorban a diákok miatt; alkalmazásával egy helyes stresszoldási stratégiát tanítunk a diákoknak, amit nem csak az iskolán belül, de később a való életben is tudnak majd alkalmazni. Ezért nagyon fontosnak tartja, hogy a pedagógus a humorát is fejlessze ne csak az intellektuális készségeit. Ennek érdekében felsorolja a humor különböző lehetséges alkalmazási területeit és formáit az osztálytermen belül:⁵⁷

- Humortábla - egy felület, ahol a diákok kiélhetik a humorukat és a kreativitásukat.
- Jó történetek, humoros anekdoták gyűjtése a tananyaghoz, amit beépítünk.
- Meg kell tanulni hatásosan viccet mondani. Ha a pedagógus nem tud jól viccet mondani, inkább ne mondjon viccet, mert nem fogja elérni a kívánt hatást.
- A tanulóknak meg kell tanítani a humor felől megközelíteni a világot.
- Használjuk a humort a figyelem felkeltésére, önreflexióra - a diákok is redefektáljanak magukra a humoron keresztül.
- Megkülönböztetjük a szituációkat, amikor van helye a humornak, és amikor nincs, ezzel meg megtanítjuk, hogy mikor van helye a viccnek az iskolán kívül.

⁵⁶Lovász Andrea, 2018: i.m.

⁵⁷ Pap János, 2006: i.m.

5. Humor alkalmazása olvasásórán

Ebben a fejezetben azt mutatom be, hogy a humort milyen formában lehet felhasználni olvasás vagy irodalomórákon. Gedeon Márta, varsói egyetemi tanár esszéjében kifejti, hogy a nyelvtanulás egyik lehetséges módja, ha bevezetjük a diákokat a nyelvi humor rejtelmeibe, és azokon keresztül hozunk nekik példákat. Ő a magyar mint idegen nyelv oktatásával kapcsolatban írta le tapasztalatait és ötleteit, azonban én úgy gondolom, hogy ugyanennek a nyelvi humornak egy alsó tagozatos olvasásórán is ugyanúgy szerepe van. Ahogy Gedeon fogalmaz⁵⁸ a nyelvi humorral foglalkozó írások vagy egyáltalán nem, vagy csak érintőlegesen foglalkoznak a rímelő vagy ritmusos kiszámolókkal és a nyelvtörőkkel. Véleménye szerint nyelvünk bizonyos sajátosságai miatt különösen alkalmas arra, hogy tréfás nyelvtörőket foglalmazzanak meg rajta (erre a tanulmányban számos példát is hoz). Azt ő is megemlíti, hogy a nyelvtörők ugyan értelmezhetők egyfajta “nyelvparódiaként”, mivel egyik jellegzetességük a nyelvre jellemző hangzók vagy szótagok folyamatos ismételtetése, azonban ennek a jelenségnek viszonylag alacsony a humort keltő értéke. Véleményem szerint az alsó tagozatos diákokat az olvasásórán nem csak motiválni lehet a különböző mondókák és nyelvtörők felolvasásával, de házi feladatként is feladható a gyűjtésük – ahogy azt Gedeon is tanácsolja⁵⁹. A mondókák és nyelvtörők megismerésének más, pedagógiai előnyei is vannak: játékos hatással vannak a diákok beszédére, kiejtésére, szóincsük bővül, valamint – a viccekhez hasonlóan – kulturális identitásformáló erejük is van.

Azonban nem csak a vicceket és mondókákat lehet felhasználni egy alsó tagozatos olvasásórán, a gyermekirodalomnak – és a humoros gyermekirodalomnak – is éppúgy helye van. A gyermekirodalom pedagógiai célokra való felhasználása nagy hagyományra tekint vissza, hiszen maga a műfaj a tankönyvekből és oktatási célokra írt szövegekből fejlődött ki.⁶⁰ Ez alapján nem kell csodálkozni azon, hogy a gyermekirodalom sokszor hajlamos didaktikusan, pedagógizáló hangnemben beszélni, és irodalmi érték helyett a korábban említett eszköz szerepét betölteni: azaz egy gyermekirodalmi mű csak akkor értékes, ha tanít is minket valamire, világos és érthető üzenettel.⁶¹ Lovász szerint ez azért lehetséges, mert a gyermekirodalom kánonjának kialakításában a pedagógiának elsődleges szerepe volt. Így tehát kijelenthetjük, hogy a gyermekirodalom használata az olvasásórán hosszú hagyományra tekint vissza. Az pedig, hogy a szöveg csupán illusztrációként funkcionál, vagy önálló irodalmi

⁵⁸ Gedeon Márta, 2018. i.m.

⁵⁹ Gedeon Márta, 2018. i.m.

⁶⁰ Lovász Andrea, 2018: i.m.

⁶¹ Uo.

értékkel bír, esetleg betölt valamilyen más, fejlesztő funkciót, a pedagóguson és annak céljain múlik. Ha figyelembe veszem mindazt, amit a humor és a nevetés biológiai, szociológiai és társadalmi szempontból fejleszt a gyerekeken (és a pedagóguson), és hozzá veszem azt, hogy a megfelelő humor alkalmazásával a gyerekek érzelmi intelligenciája és felfogóképessége is fejlődik, azt kell mondanom, hogy a humor alkalmazása az olvasásórán (vagy később az irodalomórákon) nemcsak lehetséges, hanem kifejezetten javasolt. És nem csak azért, mert a gyerekek így könnyebben meg tudják jegyezni a tananyagot, vagy tovább fenn lehet tartani a figyelmüket. A humornak az olvasásórán közösségformáló és életminőség javító ereje is van, továbbá fejleszti a kritikus gondolkodást is.

Bóra Ferenc egy egész tanulmányt szentel a humor jelenlétének a másodikosok olvasókönyvében.⁶² a korábban idézett Papp tanulmány Bórát nevezi meg a humor tanórán való alkalmazásának legnagyobb szószólójaként. Maga a tanulmány 1993-ban íródott, tehát a tankönyvek konkrét értékelése szempontjából már nem tartalmaz releváns megállapításokat - ugyanis azóta más olvasókönyvek vannak érvényben. Azonban a humor jelenlétéről, illetve alkalmazásának pedagógiai koncepciójáról tett megállapításait és jelenleg is érvényesnek tartom. Bóra Aquinói Szent Tamást idézi, amikor a humor oktatási relevanciájáról értekezik: Aquinói Szent Tamás szerint a humor a lélek pihentetése. Ezzel együtt Bóra megállapítja, hogy a humor információ, az indirekt kommunikáció egy eszköze, amin keresztül a problémák teljes nyíltsággal megbeszélhetők - ez ismét a humor feszültség- és stresszoldó szerepére hívja fel a figyelmet, illetve kiegészíti azzal, hogy használatával kezelhetőek lesznek olyan konfliktusok, amik a tanár-diák alá-fölé rendelt viszonya, a tanári tekintély jelenléte miatt máshogy nem lennének kimondhatók. Bóra ezeket túl felsorolja a humor kedvező szociális és élettani hatásait - amit jelen dolgozatban egy korábbi fejezetben mutattam be, és mivel a két érvelés szoros átfedésben van, ettől eltekintenek.

Ezek után Bóra felsorolja, hogy milyen elemeket tekint az olvasókönyvben megjelenő humornak: ilyen iskolai humornak tekinti a nyelvtörőket, mondókákat (ez egyezik azzal, amit Gedeon is javasol, mint felhasználható humort), a népi történeteket, váratlan, csattanóval végződő népi történeteket, találós kérdéseket, nyelvtörőket. Ahogy azt látjuk, a humor számos formában megjelenhet az olvasásórákon, gyakorlati alkalmazásuk nem függ a pedagógusok előadói képességétől - ahogy azt Papp is jelezte korábban, ha a pedagógus nem tud jól viccet előadni, ne erőltesse, keressen olyan kifejezési formát, amit magabiztosan be tud mutatni a

⁶²Bóra Ferenc: A humor jelenléte a második osztályos olvasókönyvben. In: Iskolakultúra, 3. évf. 15-16.sz. (1993) p. 113-116.

tanórán; tehát mindenekelőtt önazonosnak kell lennie a pedagógusnak, a módszertant ennek kell alárendelni. Papp korábban idézett, tantermi humorról szóló tanulmánya megkülönbözteti a pedagógusokat⁶³ aszerint, hogy milyen típusú humort alkalmaznak - ha alkalmaznak egyáltalán. Eszerint a felosztás szerint a pedagógusoknak felét tekintik a tanulók humorosnak - ha ezek a pedagógusok minden átmenet nélkül elkezdenének vicceket mesélni a tanórákon, az több mint erőltetett lenne, ha az amúgy nem igazodik az adott pedagógus személyiségéhez - és így hiába nemes a cél, a törekvés kontraproduktívvá válik. Ezért tartom kiemelten fontosnak, hogy a pedagógus első sorban önazonosan végezze azt, amit csinál.

Bóra tehát a következő kategóriákat állapítja meg, amikor a másodikosok tankönyvét vizsgálja abból a szempontból, hogy miként jelenik meg a humor bennük (ugyan azóta a tankönyvet lecserélték, azonban a kategóriák véleményem szerint hasznos sorvezetők arra a kérdésre, hogy miként jelenik meg a humor az olvasásórán):

Népi humor jelenléte:

- Gyerekmondókák: váratlan befejezés, a hangzással való játék
- Nyelvtörők: azon túl, hogy javítják a gyermekek kiejtését, a humor forrása nyelv hangzása illetve a pillanat, amikor a nyelvtörő "bogot köt a nyelvünkre". Ebben az esetben a sikertelenség úgy tud a humor forrása lenni, hogy az nem bántó senki számára.
- Népi fejtörő: a logikai rend megsérülése lehet a humor forrása, illetve a vicc csattanójának elhangzásához hasonlóan kirobban a feszültség megoldása akkor, ha elhangzik a válasz a találós kérdésre.
- Népdalok, népköltések: a népdalokat Bóra a nemek közötti kedves évődés eszközének tekinti, ebben megegyezik szerepük a népdalok eredeti céljával és a népdalok humorának eredeti forrásával. Ide sorolhatók még a népdalok képtelenségei (pl. száraz tónak nedves partján).
- Gyerekjátékok: a játék eleve összefügg a humorral és a jókedvvel, a népi gyermekjátékok megtanulása ugyanakkor nyelvi szempontból is gazdagítja a tanulókat.
- Népmesék: a népmesék szintén bővelkednek humorban, ezek jellege pedig kifejezetten változatos. Ugyanúgy helyet kapnak humorforrások között a képtelenségek, mint a nyelvi túlzások vagy az egyes karakterektől származó szellemességek (pásztorok, kondások vagy az Okos leány eszessége).

⁶³ Papp János, 2006. i.m.

A tanulmány második kategóriájába konkrét alkotások kerültek, amik neves költők és írók művei, és helyet kaptak az olvasókönyvben. Mivel az olvasókönyvet azóta lecserélték, és ezeket a műveket nem lehet általános kategóriákba sorolni, ezért ezek bemutatásától jelenleg eltekintek. Véleményem szerint így is számos példát hoztam arra, hogy milyen formában jelenhet meg a humor az olvasásórán.

5.1. Humor alkalmazása más tanórákon

A fejezet első felében a dolgozat szempontjából is releváns olvasásórával kapcsolatban mutattam be a humor jelenlétét az oktatásban. Ebben a fejezetben röviden kitérek arra, hogy a humor hogyan építhető be más tantárgyakba.

Idegen nyelv:

Gedeon Márta korábban bemutatott tanulmánya eredetileg a Varsóban magyarul tanuló lengyel diákokról szólt, és arról, hogy hogyan építhető be a nyelvi humor a nyelvtanulásba. A kiejtés, a speciális hangzók, valamint a nyelv egyéni ritmusának elsajátítása mellett az idegennyelvű viccek elsajátításakor kulturálisan is közelebb kerülünk a tanult nyelvhez. Ahogy korábban bemutattam,⁶⁴ a vicceknek van nemzeti karakterisztikája, az eltérő kultúrák mást tartanak humorosnak. Ebből a szempontból Gedeon két dolgot javasol: egyfelől az országspecifikus viccek olvasását, másfelől olyan viccek keresését, amik közel azonosak lehetnek a diákok anyanyelvén és a tanult nyelven.

Testnevelés:

A testnevelésórán úgyszintén van helye a humornak, még ha ezt elsőre nem is gondolnánk. Ezen az órán a gyerekek számos nagyon fontos kompetenciát sajátítanak el (önfegyelem, motiváció, aktivitás, reális önértékelés, küzdeni tudás, csapatmunka stb.). A testnevelésórán vagy más sport és a testmozgás során azonban előfordulhatnak olyan (pszichikai) gátak, amik gátolják a gyermekek teljes tehetségének felszabadulását.⁶⁵ Ezeknek a gátló erőknél az elhárításában segíthet a humor alkalmazása a testnevelésórán – azonban a pedagógusnak körültekintően kell alkalmaznia a humort, hogy az ne valamelyik gyermek kárára történjen. Alsó tagozaton ez a humor megjelenhet például népi játékok formájában: a testmozgás és a

⁶⁴ Gedeon Márta, 2018. i.m.

⁶⁵ Csepela Yvette: "Örömtestnevelés?" – Gondolatok a testnevelésről, a sportról a 21. század küszöbén. In: Új Pedagógiai szemle, 2000. 50.évf. 10.sz.p.83-89.

testmozgás során felszabaduló boldogsághormonok és a tanórán megjelenő humor kölcsönösen serkenteni fogják majd egymás hatását.

Történelem:

Lovász a korábban idézett esszéjében⁶⁶ leginkább a gyermekirodalom pedagógiai vetületével foglalkozott, azonban kifejtette azt is, hogy a humor alapvetően minden rendszerrel szembemegy, és ezért nem alkalmazzák az autoriter oktatási rendszerekben – ahogy a humort sem tűrik meg a diktatúrákban. Azonban a humor kritikai gondolkodásra való serkentése, valamint az érzelmi intelligenciát fejlesztő funkciója alkalmassá teszi arra, hogy valamilyen formában kiegészítse a történelemóra anyagát. Így a gyerekek kritikai gondolkodást, empátiát és beleérző készséget tanulhatnak, a történelem mellett pedig a szociális kompetenciáik is javulnak.

Dolgozatomban három tantárgyat emeltem ki az olvasásórán kívül, ahol meglátásom szerint sikeresen lehet alkalmazni a humort. Ezek az olvasástól és az irodalomtól többé-kevésbé távol eső tantárgyak voltak. Az volt a célom ennek a fejezetnek a megírásával, hogy bemutassam, a humornak minden órán lehet helye, ha a pedagógus megtalálja a megfelelő formát és eszközt a használatára. Nem állítom, hogy minden tananyag átadható humorral, ahogy azt sem, hogy minden pedagógusnak alkalmaznia kell a humort az óráin. Azt viszont igen, hogy ha egy pedagógus önazonosnak érzi a humor használatát, akkor az egy olyan eszköz lesz a kezében, amivel nem csak színesebbé teszi a tanórákat, hanem komoly pedagógiai funkciókat is elláthat a későbbiekben.

⁶⁶Lovász Andrea, 2018: i.m.

6. Kutatási kérdések és megválaszolásuk

Szakedolgozatom a nevetés és a humor és a pedagógia témaköreit járja körül és fűzi össze. A dolgozat első felében bemutattam a nevetés testre gyakorolt hatását, és azt, hogy a nevetés és a humor miért van jótékony hatással mindenkire – mind testileg, mind mentálisan. Ezek után bemutattam a verbális humor különböző formáit, kitértem a viccek fajtáira és a humor szerepére az irodalomban. Majd bemutattam, hogy mi a gyermeki humor, mik a főbb fázisai, és miben különbözik a felnőttek humorától – ha különbözik egyáltalán. Az eztán következő fejezetben pedig a humor pedagógiai célokra való felhasználását és annak elméletét ismertettem, különös figyelmet szentelve a gyermekirodalomnak, és az olvasásóráknak. Végül leírtam néhány meglátást, ami más, nem irodalommal foglalkozó tanórákra vonatkozik. Dolgozatomnak ebben a részében ismertetem kutatási kérdéseimet, amire az első szakaszban kerestem a választ. A kérdéseim a következők voltak:

- Rejlenek-e értékes információk a humoros tananyagokban?
- Ugyanazon tartalom különböző stílusú megfogalmazásai közül, a humoros rögzül-e jobban a tanulóknak?
- Van-e olyan tantárgy, ahol nem érdemes a humort alkalmazni?

6.1. A kutatási kérdések megválaszolása

A feltett kérdésekre forráselemzés segítségével kerestem a válaszokat. A forrásokat a szakedolgozatom első felében mutattam be és ismertettem részletesen, a kérdéseket ezek alapján fogom megválaszolni a továbbiakban.

1. Rejlenek-e értékes információk a humoros tananyagokban?

Első kutatási kérdésem az volt, hogy rejlenek-e értékes információk egy olyan tananyagban, ami humoros. Ehhez először is vissza kell térnem dolgozatom második fejezetének irodalmi humorral foglalkozó részére: az ebben a fejezetben felsorolt művek ismeretéhez és értelmezéséhez mind hozzájárul az a humor, amit magukban foglalnak. Erre a legjobb példa Váncsa Iván szakácskönyve, ahol olvasás közben a humor nagyon hasonló érzéseket vált ki, mint az étkezés utáni elégedettség, és ezzel hozzájárul a mű élvezetéhez. További példaként Margócsy István esszéjét kell megemlítenem: bírálatának és kritikájának az állt a középpontjában, hogy az alapvetően humoros irodalmi műveket mind az irodalmi kánon, mind az értelmezők hajlamosak túlságosan komolyan venni, és így olvasás közben jelentés-rétegektől és értelmezési lehetőségektől maradnak távol – már ha egyáltalán elolvassák a művet és nem

teszik félre azzal a téves előítéléssel, hogy egy mű nem elég jó, csak azért, mert humoros. Dolgozatomban felsoroltam szerzőket, akiknek komplett életműveik értelmezhetetlenné válnak, ha csak azokat a műveiket vesszük figyelembe, amik nem tartalmaznak humort: ilyen Arisztophanésztól kezdve Örkényen át Romhányiig sok író (Karinthy szándékosan nem soroltam ide: ő valóban maradandót alkotott paródiáival, azonban számos más, komoly műfajban is tett le annyi maradandót, hogy a humoros írásai nélkül hiányos lenne az életműve, de nem értelmezhetetlen). Végezetül pedig a szintén korábban megemlített *A rózsza neve* című Umberto Eco regényt szeretném idézni: a regény egyik nagy tanulsága, hogy a humor hiánya keserűvé és sivárrá teszi az ember életét, szándékos elnyomása és elkerülése pedig egyenesen tragédiákhoz vezethet.

Ehhez szeretném hozzátenni Lovász egyik megállapítását a gyermekirodalomról: azok a művek, amik valamilyen didaktikus céllal készültek, és az irodalmat pusztán hordozófelületnek tekintik, nem tartalmaznak semmilyen többletértéket, akkor sem, ha mondanivalójukat látszólag humorosan adják elő. Véleményem szerint a helyén kezelve ezek az írások is legitim megjelenhetnek egy tanórán, viszont akár van bennük humor, akár nincs, semmivel sem fognak többet érni az információnál, amit át akarnak adni.

Ezek alapján pedig azt a választ találtam az első kérdésemre, hogy azokban, az irodalom (és olvasás) órán tanított művekben minden esetben van értékes plusz információ, amiket irodalmi igénnyel és nem didaktikus pedagógiai céllal állítottak össze.

2. Ugyanazon tartalom különböző stílusú megfogalmazásai közül, a humoros rögzül-e jobban a tanulóknál?

Második kutatási kérdésem az volt, hogy ugyanaz a tartalom akkor rögzül-e jobban a tanulóknál, ha komoly vagy ha humoros stílusban van megfogalmazva? Ennek a kérdésnek a megválaszolásához először a szakdolgozatom legelső fejezetében leírtakat kell újra idéznem: a humor érzékelése, a nevetés és az öröm olyan kémiai reakciókat vált ki az agyból, ami során csökken a stressz szintje, ellazulnak a test izmai, és a neurotranszmitterek elkezdnek regenerálódni. Ennek következtében a test éberebbé és nyugodtabbá válik, tehát sokkal inkább alkalmas az új információk befogadására és feldolgozására.

Másik érv a humorról tanulás mellett a szakdolgozat harmadik fejezetének egyik utolsó részfejezete, ami a humorról való motiválásról szól: Lovász írja esszéjében, hogy a pedagógusok viszonylag korán felismerték azt, hogy a humorról könnyebb motiválni a diákokat, könnyebb fenntartani a figyelmüket, ezért a humort amolyan oktatási segédeszköznek

használták az információ átadásához. Gedeon konkrétan viccek, nyelvtörők, mondókák és humoros anekdoták oktatását javasolja idegennyelv oktatáshoz, mivel véleménye szerint ezzel a tematikával könnyebb megszólítani a diákokat, fenntartani az érdeklődésüket és a folyamatos motiváltságukat. Ehhez jön az én személyes oktatási tapasztalatom is, ami szerint a gyerekekben valóban sokkal könnyebben megmarad minden átadni kívánt tudásanyag, ha nem csak száraz tényeket sorolok fel nekik, hanem megpróbálom valamilyen formában színessé és humorossá tenni az óra anyagát. Valamint, mivel a tanórák többségének szerkezetében frontális oktatás keretében száraz információátadás történik, így ha egy óra anyaga humorral van kombinálva és a pedagógus ezt adja át a diákoknak, az mindenképpen sokkal inkább felkelti a figyelmét és az érdeklődését.

Ez alapján pedig azt kell megállapítanom, hogy az általam feltett kérdésre a válasz az, hogy igen, ha két tananyagnak ugyanaz az információ értéke, és ugyanaz a pedagógus adja le a diákoknak, de az egyik anyag komoly, míg a másik humoros hangnemben van megfogalmazva, akkor a diákok a legnagyobb valószínűség szerint a humoros szöveget fogják majd megjegyezni. Ennek a kérdésnek a száz százalékos megválaszolásához egy kvantitatív kutatás elvégzése lenne a legjobb, ahol két, azonos korú diákokból álló csoportot hasonlítunk össze egymással: mindkét csoportnak ugyanazt a tananyagot adná le ugyanaz a pedagógus, csak az egyik csoport humoros a másik pedig komoly stílusban kapná meg.

3. Van-e olyan tantárgy, ahol nem érdemes a humort alkalmazni?

Utolsó kutatási kérdésemben arra voltam kíváncsi, hogy csak az olvasás és az irodalom órákon lehet alkalmazni a humort, mint eszközt, vagy van olyan tanóra, ahol nem lehet? Erre a kérdésre válaszként először Gibson kutatásait szeretném idézni: ma már bevett gyakorlat a különböző vállalatoknál, hogy nevetésen és örömmön alapuló gyakorlatokat végeznek a munkavállalók azért, hogy megőrizték az általános jó közérzetüket, és hogy a vállalaton belül kellően szorosak legyenek a szociális kapcsolataik. Ebből kiindulva pedig én személy szerint nem látom elvi akadályát annak, hogy akár az órák előtti néhány percben ne végezzenek a pedagógusok néhány percben valami ehhez hasonló gyakorlatot – ha amúgy az óra tematikája nem engedi meg a humort. Lovász és Gedeon érvelései alapján azt állapítottam meg, hogy a nyelvi és ritmikus humor minden tantárgy esetében használható, hiszen még a matematika órán is előkerülhet a ritmus vagy a nyelv. A dolgozat jelen anyagából kiindulva azt kell, hogy megállapítsam, hogy minden tantárgy esetében érdemes alkalmazni a humor valamilyen formáját. Azt azonban a konkrét tananyag és a pedagógus személye határozza meg, hogy mennyi és milyen jellegű humor az, ami építő jellegű. Például azt hiszem, nem csak én nem tartanám etikusnak, ha egy

pedagógus történelemórán teszem azt a második világháború rémségeit a humor eszközével akarná átadni a diákoknak. Míg ha ugyanez a tanár ugyanezen második világháborús témakörön belül levetíti Charlie Chaplin *A diktátor* című filmjét, azért, hogy bemutassa, a paródia milyen eszközeivel léptek fel akkoriban a diktatúrákkal szemben, az ellen úgy gondolom, hogy nagyon keveseknek lenne kifogása. Ugyanígy a hittan vagy etika órák tananyaga sem indokolja bármilyen esetben azt, hogy humorral színesítse a pedagógus az órát.

Ezért a harmadik kérdésemre azt a választ kell adnom, hogy elméletben minden tanórán helye van a humornak, és az ugyanúgy kifejti jótékony és stresszoldó hatását, azonban nem minden tanóra alkalmas arra, hogy éljünk a humor valamelyik eszközével. Tehát az, hogy milyen mennyiségben és formában alkalmazzuk a humort a különböző tanórákon, teljes mértékben a leadni szándékozott anyag jellegétől és az óraadó pedagógus jellemétől függ.

Szakedolgozatom során az ebben a fejezetben bemutatott kérdésekre kerestem a választ. Megítélésem szerint sikerül mindhárom kérdésemre kimerítő választ kapnom. Azonban azzal is tisztában vagyok, hogy kérdéseim jószerével hipotetikus jellegűek voltak, és a forráskutatás eszközeivel azt tudtam kideríteni róluk, hogy elméleti síkon megvalósíthatóak-e, vagy sem.

6.2. Az eredmények összefoglalása

Dolgozatomban a nevetés és a humor jelentőségét és szerepét vizsgáltam az oktatási rendszeren belül. Azzal összefüggésben kerestem választ a kérdéseimre, hogy milyen formában használható a humor a tanórákon, képvisel-e valamilyen többletinformációt, ha humoros formában adja át a tudását a pedagógus a diákoknak, és hogy van-e olyan tanóra, amin nem használhatóak fel ezek az eszközök. A dolgozat készítésekor a kérdésektől függetlenül a következő eredményekre jutottam: a nevetés az egyik alapvető, és elsők között jelentkező érzelmünk, a mosolynak és az együtt nevetésnek fontos szerepe van a csecsemők esetében az arc- a szem- és a nyakizomzat stimulálásában, valamivel később a gondozóval való kötődés kialakulásában. Később a humor érzékelésének képessége együtt fejlődik a motorikus, szociális és értelmi képességekkel, és a humor finomabb formáinak értékelése vagy nem értékelése mutatója lesz az egyén értelmi képességeinek is. Ezzel együtt a humor egy tanulható és fejleszthető képesség, ahogy a nevetés jótékony hatásait célzó nevetés terápiák és nevetés jogák is léteznek már. A nevetésnek jótékony hatása van az agyra, az elmére és a teljes idegrendszerre, összefügg az egyén kognitív és szociális készségeivel.

Az oktatáson belül az irodalom és a gyermekirodalom alkalmazása az olvasás és irodalomórákon egy rendkívül kézenfekvő módja annak, hogy a humor megjelenjen az órákon. Ennek a humor személyiségformáló ereje és az együtt nevetés közösségépítő és személyiségformáló ereje miatt van jelentősége. Margócsy István kritikájával egyetértek abban, hogy az irodalmi kánon nem kezeli méltóképpen helyén azokat a műveket (legyen az líra vagy epika), amelyek humorosak, komikusak. Véleményem szerint ennek a megítélésnek a gyökere Arisztotelész Poétikájában keresendő, ahol a komédiát kisebbnek és kevésbé értékesnek titulálta, mint a tragédiát. Nem azt állítom, hogy Arisztotelész miatt és a görögök óta rossz a megítélése a komédiának és a vígjátékoknak, sokkal inkább azt, hogy azok az irodalmárok, akik valamilyen okból kevesebbre tartják a szatírárt, az abszurdot és a többi, komédiához köthető műfajt, azok Arisztotelész szavaival igazolják magukat.

Ennek ellenére számos olyan újpédagógiai tanulmány lát napvilágot, amiben valamilyen formában integrálni szeretnék a humor különböző eszközeit az oktatásba. Ennek az integrációs törekvésnek számos oka lehet, vannak, akik pusztán figyelemfelkeltő eszközként használják a humort az óráikon és vannak, akik a gyermekek egyenrangúságának, vagy a kultúraátadás egy módjának tartják. Akármi legyen a pedagógus célja, dolgozatomból kiderült, hogy a gyermekek már pusztán az órákon való nevetés biológiai tényéből kifolyólag profitálnak abból, ha bevisszük a nevetést a tanórákra.

7. Összegzés

Nevetünk életünk első napján, és ha olyan életet éltünk, amilyenre vágytunk, akkor feltehetően nevetünk az utolsón is. A humor, a jókedv és a nevetés rendkívül fontos dolgok egy ember életében – az én életemben mindenesetre kiemelten fontos szerepet tölt be a humor és a jókedv. Mivel a saját tanóráimon is igyekszem megcsillantani a humort, amikor csak lehet, dolgozatomban is az órai humor és a nevetés fontosságát vizsgáltam meg. Azt akartam tudni, hogy milyen jótékony hatással van a humor és a nevetés a gyermekekre, hogyan hat a tudásátadás folyamatára. Kutatómunkám során meglepve tapasztaltam, hogy humorral kapcsolatos megérzéseim helyesnek bizonyultak: a nevetés felszabadító ereje valóban segíti a koncentrációt, és a humor által valóban sokkal könnyebben motiválhatóak a gyerekek az órákon. Mindezekkel kapcsolatos kérdéseimre forráselemzés segítségével kerestem a választ. Örömmel tapasztaltam, hogy előttem jócskán kutatták a témát – azonban amikor a humor és a pedagógia kapcsolatával foglalkozó részhez értem, meglepve tapasztaltam, hogy viszonylag kevés valóban megbízható tudományos írás készült azzal kapcsolatban, hogy a humor gyakorlati szempontból hogyan használható fel bármelyik tanórán. Elképzelhetőnek tartom, hogy ez a pedagógiai nézőpont még nem elég elterjedt ahhoz, hogy komolyan vizsgálják a hatásmechanizmusát. Elvégre nagyon sokáig tartotta magát a hiedelem az autoritás elvű oktatási intézményekben, hogy a nevetés és a humor nem az iskola falai közé való, és egy ilyen szempont beemelése aláásná a tanár tekintélyét. Szakdolgozatom forráselemzésen alapul, ennek okait a Bevezetőben kiejtettem. Azonban szándékomban áll az általam összegyűjtött anyag empirikus vizsgálata is, amit az eddigi források alapján el is fogok végezni.

Végezetül pedig a Gedeon Márta által emlegetett kutatást szeretném idézni:

“A minap kezembe került egy felmérés, amely azt vizsgálta tanulók körében, hogy mik a legfontosabb jellemzői a jó tanárnak. A diákok 98%-a a humorérzékelt tartotta a legfontosabbnak, és csak ezután következtek a jó tanár diák kapcsolat, az igazságosság, a tudás átadása, az okosság, tolerancia stb.”⁶⁷

Azért tartom nagyon fontosnak és igaznak ezt az idézetet, mert ha egybevetjük ezt a Janet Gibson idézett tanulmányával, azt láthatjuk, hogy akinek jó humora van, az kiegyensúlyozott, társadalmi és szociális szempontból stabil háttérrel rendelkezik, a rábízott munkát kompetensen el tudja látni, és érzelmileg intelligens - és ezt a humorérzékén keresztül hajlandó is megosztani a környezetével: azaz a pedagógus a rábízott gyermekekkel. Abból pedig, hogy a gyermekek

⁶⁷ Gedeon Márta, 2018. i.m. oldalszám nélkül.

ezt a tulajdonságot tartják a legfontosabbnak, az következik, hogy ha nem is tudatosan, de ösztönösen ők is tisztában vannak mindezzel.

Felhasznált irodalom

Arisztotelész: Poétika. Ford. Sarkady János, Rónafalvi Ödön. Budapest: Kossuth Kiadó, 1997. 206 p.

Bóra Ferenc: A humor jelenléte a második osztályos olvasókönyvben. In: Iskolakultúra, 3. évf. 15-16.sz. (1993) p. 113-116.

Burgdorf, Jeffrey, Panksepp, Jaak: The neurobiology of positive emotions. Neuroscience and Biobehavioral Reviews, 30, Ford. Bagdy Emőke 2007. p.173-187.

Csepela Yvette: “Örömtestnevelés?” – Gondolatok a testnevelésről, a sportról a 21. század küszöbén. In: Új Pedagógiai Szemle, 2000. 50.évf. 10.sz.p.83.-89.

Erőss László: A pesti vicc. Budapest: Gondolat, 1982. 260 p.

Freud, Sigmund: A vicc és viszonya a tudattalanhoz. Budapest: 1905 In: Sigmund Freud: Esszék. Ford. Bart István, V. Binét Ágnes, Vikár György, Linczésyi Adorján. 1982. Gondolat Kiadó. 491 p.

Lovász Andrea: Legyen vicces! Legyen vicces? Humor a kortárs gyerekirodalomban. In: Könyv és nevelés, 2018. 20. évf. 3.sz. p.37-50.

A magyar nyelv értelmező szótára. 7. köt., U-Zs. Szerk. a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1962. 671 p.

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 2 H-Ó. Szerk.: Kiss Lajos. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970. 1126 p.

Müller Péter, P.: A groteszk dramaturgiája. Budapest: Magvető, 1990. 158 p.

Pap János: Puer ridens. Humor az iskolában. In: Új Pedagógiai Szemle, 56. évf. 5.sz. (2006) p. 25-34.

Séra László: A nevetés és a humor pszichológiája. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1983. 207 p.

Vitalitásgenerátorok. Szubjektív jóllétérzésünk és egészséggondozásunk természetes eszközei. Kállai János, Varga József, Oláh Attila In.: Egészségpszichológia a gyakorlatban, . Budapest: Magyarország: Medicina Könyvkiadó. 2007. p. 239-273.

Online források:

Freud, Sigmund: A humor. Ford. Pál Katalin In: Irodalmi szemle, 2013. 56.évf. 10.sz. o.n.
>URL:<https://irodalmiszemle.sk/2013/10/freud-sigmund-a-humor-tanulmany/> (Utolsó letöltés: 2023.04.02)

Gedeon Márta: Gondolatok a humor szerepéről a nyelvtanításban. 2018. é.n.
>URL:<http://www.nyeomszsz.org/orszavak/pdf/GedeonMarta.pdf> (Utolsó letöltés: 2023.04.02)

Gibson, Janet M.: Laughing Is Good for Your Mind and Your Body, Here's What the Research Shows. 2020. >URL:<https://neurosciencenews.com/laughter-physical-mental-psychology-17339/> (Utolsó letöltés: 2023.04.01)

Hoicka, Elena; Soy Telli, Burcu; Prouten, Eloise; Leckie, George; Browne, William J.; Mireault, Gina és Fox, Claire: The Early Humor Survey (EHS): A reliable parent-report measure of humor development for 1- to 47-month-olds. In: Behavior Research Methods. 54.évf. 2.sz. >URL:<https://doi.org/10.3758/s13428-021-01704-4> (Utolsó letöltés: 2023.04.02)

Harang Péter: Irodalmi fogalmak. MEK. (é.n.)
>URL:<https://mek.oszk.hu/01300/01371/01371.htm> (Utolsó letöltés: 2023.04.01)

Leigh-Howarth, Jake: The Curious And Precarious Life Of A Medieval Jester. 2020.
<https://members.ancient-origins.net/jester> (Utolsó letöltés: 2023.04.02)

Margócsy István: A humor a magyar irodalomban. In: Kétezer, 2020. é.n. 7sz.
>URL:<https://ketezer.hu/2022/03/margocsy-istvan-humor-magyar-irodalomban/> (Utolsó letöltés: 2023.04.01)

Ókori lexikon I. Szerk.: Pecz Vilmos. Budapest: Franklin Társulat. 1902.
>URL:<https://mek.oszk.hu/03400/03410/html/> (Utolsó letöltés: 2023.04.01)